

Construint ponts.

Com acompanyar en els canvis d'etapa a l'alumnat amb NESE (Necessitats Específiques de Suport Educatiu)

Eva Miró i Martí

Orientadora i coordinadora pedagògica de l'Institut Joaquina Pla i Farreras de Sant Cugat del Vallès

Rebut: 09.04.23 – **Acceptat:** 17.04.23

DOI: <https://doi.org/10.32093/ambits.vi5850481>

Resum

Construint ponts.

Com acompanyar en els canvis d'etapa a l'alumnat amb NESE (Necessitats Específiques de Suport Educatiu)

Els canvis són necessaris al llarg de la vida, permeten el creixement i el desenvolupament de la persona. Aquest procés d'aprenentatge es desenvolupa en diverses etapes educatives que acompanyen els diferents moments madurats. Les transicions d'una etapa a una altra sovint són moments de crisi, de nous ajustaments, de ruptures... tant pels infants o els joves com per a les seves famílies. En el cas dels alumnes amb Necessitats Específiques de Suport Educatiu (NESE) aquests canvis poden ser més complexos i concentrar situacions de major risc de vulnerabilitat. En aquest article es fa un breu recorregut sobre quin és l'estat de la qüestió actual pel que fa als itineraris educatius de l'alumnat amb NESE i, quines són les característiques desitjables i les fases que ha de tenir el procés d'acompanyament perquè aquestes transicions siguin el més positives possibles. La finalitat última és construir ponts per facilitar el camí.

Paraules clau: acompanyament, vincle, orientació, inclusió, cicle de vida, transició.

Abstract

Building bridges.

How to accompany students with NESE (Specific Educational Support Needs) during the changes of stage

Changes are necessary throughout life, they allow the growth and development of a person. This learning process is developed in different educational stages that accompany the different maturing moments. Transitions from one stage to another are often moments of crisis, new adjustments, breaks ... for both children or young people and their families. In the case of students with specific needs for educational support (NESE), these changes may be more complex and concentrate situations of higher risk of vulnerability. This article brings a brief tour of the state of the current question regarding the educational itineraries of the students with NESE and, what are the desirable characteristics and the phases that the accompaniment process must have in order to make these transitions as positive as possible. The ultimate purpose is to build bridges to facilitate the way.

Keywords: accompaniment, bond, guidance, inclusion, life cycle, transition.

Les persones estem constantment sotmesos a canvis, externs o interns, imposats o voluntaris, previsibles o imprevisibles. Les transicions al llarg de les diferents etapes educatives formen part d'aquest conjunt de canvis externs, imposats i previsibles. Canvis necessaris per transitar en el sistema educatiu i que van més enllà d'una simple modificació de l'espai, dels agents o

de la manera de fer. L'aprenentatge dels infants s'esdevé al llarg de l'educació obligatòria, que compren l'educació primària i els quatre cursos de l'ESO. Malgrat que aquests anys seran determinants per a la vida social i personal de l'individu, l'aprenentatge i les transicions no s'acaben al finalitzar l'ESO. En tot aquest procés té molta importància el pas d'una etapa a una altra, pel canvis que inclou, pel moment en què succeeix, pels reptes que suposa per a l'alumnat, per als educadors/es i per a les famílies. Cada transició té unes característiques i reptes singulars però en totes elles hi ha aspectes comuns. D'una banda, són moments crítics en el desenvolupament on es poden concentrar situacions de major risc de vulnerabilitat. Per una altra banda, les ruptures i canvis que impliquen poden tenir efectes en l'estabilitat emocional dels infants i joves, i repercutir en els processos d'aprenentatge. I, finalment, tot plegat suposa un desequilibri i un nou reajustament que cal vetllar perquè esdevingui una experiència el més enriquidora possible.

Les diferents lleis educatives fan especial èmfasi en l'aprenentatge permanent i l'educació al llarg de la vida en un marc de continuïtat. Per tant, per assegurar aquesta continuïtat, minimitzar els efectes que s'han comentat anteriorment i potenciar una visió positiva del canvi cal parar especial atenció als processos que s'han de desenvolupar per garantir canvis d'etapa constructius i no bloquejants, acompanyats i no aïllats i el màxim de sistèmics possible. Prioritzant la coordinació, l'acompanyament i la coherència. Per fer-ho hi ha dos conceptes claus, d'una banda el concepte d'orientació educativa i per una altra, la perspectiva de cicle de vida. L'objectiu de l'orientació en l'àmbit educatiu és que l'alumnat, disposi dels coneixements, competències i eines necessàries per prendre les millors decisions al llarg de la seva formació i, especialment, en els moments de transició entre etapes o en el trànsit de l'educació al món professional. L'orientació educativa, doncs, és el procés que articula l'acompanyament en el transitar entre els diferents etapes.

Incorporar la perspectiva de cicle de vida suposa un enfocament de com s'ha de dur a la pràctica aquest procés d'orientació. Cal que sigui una intervenció transversal, implicant els diferents agents, longitudinal i de procés, que posi l'èmfasi en la prevenció i en els moments de les transicions educatives i vitals on es poden produir situacions de major vulnerabilitat. Aquesta perspectiva de cicle de vida va més enllà de garantir la continuïtat d'etapes escolars, inclou qualsevol dels canvis que experimenta un alumne al llarg de la seva trajectòria escolar encara que no tinguin la mateixa intensitat: els canvis d'escola, de mestres, de curs, d'assignatura, de companys, etc. Aquests comporten algun tipus de discontinuïtat, que poden generar desajustaments en l'experiència escolar i que per tant, també caldrà tenir en compte.

Si per qualsevol infant o jove una transició educativa pot suposar un moment crític, en el cas de l'alumnat amb Necessitats Específiques de Suport Educatiu (NESE) es converteix en tot un repte, no només per l'infant o jove sinó també per la seva família i els docents que l'acompanyen. En general, l'alumne amb NESE requereix no només d'un major acompanyament sinó que aquest sigui el més coordinat i coherent possible. En qualsevol de les transicions educatives cal una coordinació continuada, una coherència en els objectius i uns agents educatius de referència estables. Aquest últim aspecte és probablement un dels més importants tant per a l'alumne com per a la seva família. Aquests professionals que

actuen com a referents estables no només garanteixen un bon traspàs d'informació entre una etapa i una altra sinó que el vincle afectiu que es produeix proporciona seguretat, bàsica en els moments de transició. El vincle afectiu i segur és central en el plantejament de les transicions perquè allò que es posa en joc en els moments de canvi és la capacitat de crear nous vincles en la nova etapa i evitar fractures i discontinuïtats en la trajectòria, tant vital com escolar. L'acompanyament ha d'incorporar el concepte de vinculació segura com un component per garantir-ne l'èxit, per aprendre i créixer cal sentir-se segur. No es pot perdre de vista que es tracta d'un tipus d'alumnat que, per les seves característiques, està avesat a viure en entorns, escola i família, més protectors i sovint amb poques experiències que li permetin desenvolupar la seva autonomia. La majoria acostumen a disposar de menys estratègies i recursos personals per fer front a tot el procés maduratiu que suposen els canvis i les ruptures.

Abans de passar a explicar el procés d'acompanyament en les seves diferents fases, es descriurà a grans trets quina és la situació actual dels diferents itineraris que segueixen els alumnes amb NESE. La publicació l'any 2017 del Decret 150/2017, *de l'atenció educativa a l'alumnat en el marc d'un sistema educatiu inclusiu*, va pretendre donar un nou impuls al model d'escola inclusiva a Catalunya. D'acord amb aquest model, tot l'alumnat té dret a rebre una atenció educativa adequada, amb un especial èmfasi en el cas de l'alumnat amb necessitats específiques de suport educatiu (NESE), amb la provisió dels suports complementaris que requereixin, d'acord amb les seves necessitats concretes.

Aquest model, alhora, preveu la inclusió a l'aula ordinària de tot l'alumnat com a opció preferent, per sobre de l'escolarització diferenciada, des de la convicció que la diversitat és una riquesa i la inclusió social de la diversitat suposa treballar perquè tot l'alumnat arribi a desenvolupar al màxim les seves capacitats i habilitats (Síndic de Greuges, 2021a. p. 9). Excepcionalment, les famílies poden sol·licitar l'escolarització en un centre d'educació especial per a l'alumnat amb discapacitat greu o severa. Així doncs, l'alumnat amb NESE ha de seguir un itinerari educatiu en els centres ordinaris, adequat l'entorn amb les mesures i suports necessaris per donar resposta a les seves necessitats.

Malgrat aquestes previsions, segons la informació recollida pel Síndic de Greuges (2022a), es posa de manifest que la presència d'alumnat en centres d'educació especial es manté força estabilitzada en els darrers quinze anys, al voltant dels 7.000 alumnes, amb una lleugera tendència a incrementar-se després de l'aprovació del Decret 150/2017, contràriament al que caldria esperar. El mateix Síndic atribueix aquest fet al posicionament de les famílies que davant la incertesa de si el centre ordinari podrà atendre les necessitats educatives dels seus infants trien l'escola d'educació especial. La reconversió dels centres d'educació especial en centres de referència per a les escoles ordinàries, prevista pel Decret 150/2017, constitueix un dels principals reptes pendents en el desplegament del decret.

L'escolarització dels infants amb NESE requereix l'elaboració d'un dictamen previ per part de l'EAP, que ha de formular la proposta d'escolarització i orientar les famílies. Dins les funcions d'aquests equips s'inclouen l'assessorament a l'alumnat i famílies sobre aspectes d'orientació personal i educativa. L'EAP esdevé una peça clau en els processos de canvi d'etapa, el com assessorin i acompanyin tindrà una incidència molt important en la tria de les

famílies. Cal promoure, doncs, un treball en xarxa de tots els serveis que atenen infants i famílies des del naixement i durant les diferents trajectòries orientat a la inclusió. Però la realitat ens diu que no tots els centres educatius disposen dels serveis de suport necessaris per garantir un entorn inclusiu que permeti garantir a l'alumnat amb NESE el dret a l'educació en condicions d'igualtat. Els recursos de suport intensiu per a l'escolarització inclusiva, com ara els SIEL, que contribueixen a l'escolarització de l'alumnat amb necessitats educatives especials més severes, i els professionals del CEEPSIR, que col·laboren en l'establiment d'estratègies organitzatives i metodològiques per millorar la qualitat de la resposta educativa adreçada a aquest alumnat, no són recursos a disposició de tots els centres ordinaris, la qual cosa determina, en molts casos, l'itinerari d'escolarització d'aquest alumnat. En un estudi fet pel Síndic hi ha més de 2.000 centres a primària i més de 1.000 centres a secundària, el curs 2020/2021 el sistema educatiu només disposava de 895,5 SIEL. Això vol dir que més de dues terceres parts de centres no tenen SIEL, bé a primària, bé a secundària.

Però, si seguim en el recorregut del sistema educatiu més enllà dels ensenyaments obligatoris ens trobem amb un dels esculls més importants que troba l'alumnat amb NESE: la manca de graduació en ESO, la qual deixa aquest alumnat fora de l'oferta de batxillerat i de formació professional. En el cas de l'alumnat escolaritzat en centres d'educació especial, per exemple, la graduació a l'ESO és molt reduïda. I en el cas de l'escolarització en centres ordinaris, l'accés al batxillerat és molt limitat. En el cas de graduar poden continuar la seva formació a través dels CFGM, en què se'ls hi fa una reserva de places i es poden sol·licitar modificacions curriculars. Si no obtenen el graduat tenen la possibilitat d'accedir als PFI. El curs 2020/2021 l'alumnat amb NESE matriculat als PFI va ser de 1.742, la qual cosa representa el 22,2% de l'alumnat d'aquesta oferta formativa. Una part important d'aquests, prop de 700 alumnes, va desenvolupar aquesta formació a través de PFI adaptats en el marc de l'educació especial, de manera diferenciada (Síndic de Greuges, 2021a. p. 73).

I una última opció per seguir els estudis postobligatoris serien els Itineraris formatius específics (IFE). Aquesta és una opció que es va posar en funcionament l'any 2016 i que està destinada a alumnes amb discapacitat intel·lectual lleu o moderada que no hagin obtingut el títol de graduat en ESO o que l'hagin obtingut i no es puguin acollir als ensenyaments de formació professional. En els darrers anys, aquesta oferta s'ha anat desplegant de manera progressiva. El curs 2020/2021 l'oferta de places ha continuat en creixement, amb nou nous centres que ofereixen IFE i amb 237 alumnes més que el curs 2019/2020. S'ha passat de 332 alumnes a 830 joves formats mitjançant aquests itineraris educatius (Síndic de Greuges, 2021a. p. 80).

Com es pot comprovar el transitar de l'alumnat amb NESE pel sistema educatiu és tot un repte que, a més, es veu agreujat pels recursos i itineraris insuficients que possibilitin atendre aquests alumnes amb garanties d'èxit. Malgrat aquests obstacles el Decret 150/2017, preveu que els centres han de posar especial atenció en les transicions entre etapes i han de disposar de protocols específics de transició entre ensenyaments o etapes educatives per proporcionar a l'alumnat acompanyament i suport en el seu itinerari formatiu (article 16). Per tant, és prioritari definir un bon pla d'orientació a l'alumnat i a les famílies que tingui en

compte les diferents fases, que tingui una visió sistèmica i el màxim d'inclusiva possible. Defugint també de menysprear i etiquetar unes trajectòries formatives davant d'unes altres. Cal, doncs, implementar processos d'acompanyament molt més exhaustius, intencionals i sistemàtics.

Tenint en compte el que s'ha explicat abans, aquest procés d'acompanyament en les transicions educatives dels alumnes amb NEE ha de tenir com a principis claus: la coordinació continuada, la coherència d'objectius i l'establiment de referents educatius estables. Entenent com a acompanyament la tasca de suport i seguiment professional que actua de manera personalitzada i que ajuda a construir un itinerari educatiu viable i realista.

Aquest acompanyament es desenvolupa en tres fases: l'acollida, el seguiment de l'adaptació i l'orientació vers la nova etapa. En primer lloc, l'acollida té com a principal objectiu; facilitar la rebuda de l'infant o jove i la seva família al nou centre i que aquesta sigui el més positiva possible, minimitzant la sensació de ruptura i de desinformació. En el procés d'acollida són bàsics: el traspàs d'informació rellevant entre els professionals referents, el treball en xarxa perquè aquest traspàs sigui el més exhaustiu possible, la presa de contacte amb els nous referents mantenint encara els anteriors per evitar la sensació de desemparament i sobretot l'anticipació. Sovint les famílies i els alumnes necessiten conèixer l'espai, els professionals, l'organització, l'horari... abans que la resta. L'experiència ens diu que aquesta visita al centre prèvia els tranquil·litza molt. Cal que rebin el màxim d'informació de com s'ha dissenyat el seu pla de suport individual i que tant la família com l'infant o el jove també puguin dir la seva i ens sentin escoltats. Quan més es sentin partícips, millor serà l'acollida i l'acceptació del canvi.

En segon lloc, cal fer un seguiment de l'adaptació i fer els ajustaments que es necessitin. En aquesta fase, la família i l'infant o el jove per mitjà del vincle amb la figura referent han de poder expressar les seves vivències i inquietuds. D'aquesta manera es poden detectar aquells aspectes que no acaben de funcionar i que s'han de reconduir i aquells que són positius i gratificants i que s'han de posar en valor. També és bàsica la coordinació amb els suports externs i l'establiment d'objectius compartits. El procés d'acompanyament requereix de moltes hores de coordinació entre l'equip docent, l'equip de professionals de l'orientació educativa, l'EAP i altres recursos externs. És important la valoració del progrés de l'alumne al llarg de tota l'etapa des d'un punt de vista global, no n'hi ha prou en avaluar els seus aprenentatges més acadèmics, cal anar observant i recollint evidències de l'assoliment de les competències transversals i de tot allò que tingui a veure amb el seu benestar emocional i personal. En aquesta fase, l'acompanyament també ha de vetllar per assegurar que tant la família com l'infant o jove tenen oportunitats de relacionar-se positivament amb els iguals, en el cas de l'alumne i amb la resta de famílies o altres estaments de la comunitat educativa, en el cas de la família. En funció de les característiques de l'infant o del jove i el seu entorn també caldrà tenir cura d'oferir informació i assessorament per accedir a ajudes, a propostes de lleure...

I, en tercer lloc, cal preparar l'orientació vers la nova etapa educativa. Encara que sembli una contradicció aquest última fase no s'ha de deixar pel final. És necessari que al

llarg de tota l'etapa es vagi planificant i consensuant amb la família i l'alumne. Cal tenir present que l'entorn familiar i social de l'infant o del jove genera unes expectatives en relació al seu futur i sovint la presa de decisions pot ser un moment complicat. Si s'ha dut a terme el procés d'acompanyament des del treball coordinat i el vincle aquest moment de presa de decisions no esdevé tan complicat. Com en les altres fases és clau la relació amb els recursos externs com l'EAP i altres professionals que atenen a la família i a l'alumne, és molt important unificar missatges i ser coherents. Cal preparar l'alumne i la família pel procés de comiat, treballar des de l'autonomia i la visió del canvi com una oportunitat. Com s'ha descrit anteriorment és clau incorporar la perspectiva de cicle de vida per afavorir una actuació transversal, longitudinal i de procés.

Pel que fa a la figura referent ha de mantenir-se en el seu rol fins i tot quan l'alumne ja ha iniciat el curs en la nova etapa educativa. Cal assegurar que s'ha fet un bon traspàs d'informació i que s'han mantingut els mateixos criteris d'actuació. Només així es pot parlar de construir ponts per facilitar els trànsit entre etapes educatius i moments evolutius. Per construir un pont no n'hi ha prou en posar unes quantes "peces" a l'inici del camí, cal arribar fins el final per assegurar que es pot creuar amb garanties d'èxit. En definitiva, l'acompanyament en les transicions educatives dels alumnes amb NESE és una qüestió d'anar construint aquells aspectes necessaris per tal de facilitar el camí, aquell pont "ampli i còmode" que permetrà creuar amb seguretat i confiança d'una etapa a una altra.

Referències Bibliogràfiques

- Síndic de Greuges (2021a). L'educació inclusiva a Catalunya. Síndic de Greuges de Catalunya.
- Síndic de Greuges (2021b). Informe sobre la detecció d'alumnat amb necessitats educatives específiques i ús de la reserva de plaça. Proposta per al desplegament del Decret 11/2021. Pacte contra la segregació escolar a Catalunya. Síndic de Greuges de Catalunya.
- Coll, C. (2015). La personalització de l'aprenentatge escolar: un repte indefugible. A: Vilalta, J. M. (Dir.) Reptes de l'educació a Catalunya. Anuari 2015 (pàg. 45-104).
- Consorci d'Educació de Barcelona (2021). Enquesta a famílies d'alumnes amb necessitats d'educació especial escolaritzats a centres d'educació especial de Barcelona. Informe de resultats. Generalitat de Catalunya. Ajuntament de Barcelona.
- Fernández, C. (2018). La realitat amagada de l'educació inclusiva a casa nostra. El Diari de l'Educació, 26 de juny.
- Izquierdo, E. (2018). El nou Decret d'educació inclusiva: una norma positiva que deixa obertes algunes qüestions. El Diari de l'Educació, 4 de maig.
- Tarabini, A. (2018). L'escola no és per a tu. Quines estratègies ens calen per atendre la diversitat d'una manera veritablement inclusiva? Fundació Bofill. Debats.
- Tarabini, A. i Jacovkis, J. (2018). Transicions a l'educació secundària postobligatòria a Catalunya. A: Riera, J. (Dir.) Reptes de l'educació a Catalunya. Anuari 2018 (pàg. 235-290).

Correspondència amb la autora: *Eva Miró i Martí*. E-mail: emiro4@xtec.cat